

УДК 340.12

DOI: 10.33098/2078-6670.2022.13.25.54-60

ПРИНЦИП ІСТОРИЗМУ В ПРАВІ ТА ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Ілин Любомир Михайлович,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
вул. Героїв Миколаєва, 129А, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018,
e-mail: liubomyr.ilyn@ukd.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4319-2327>

Каленюк Оксана Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
вул. Є.Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018,
e-mail: oksana.kaleniuk@ukd.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3443-8209>

Гаврецька Марина Йосипівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
вул. Є.Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018,
e-mail: maryna.havretska@ukd.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6743-7854>

Мета. Метою публікації є висвітлення основних підходів до розуміння змісту поняття історизм чи принцип історизму, а також визначення його ролі в праві загалом та історико-правових дослідженнях зокрема. **Методика.** Методологічну основу дослідження склав комплекс загальнонаукових, спеціально наукових й історичних методів, а також принципи історизму та об'єктивності. **Результати.** Встановлено, що основоположником класичного поняття історизм був німецький вчений XVIII ст. Ф.Шлегель, який пропонував відмовитися від усталеного на той час підходу, що усі історичні процеси в конкретній царині науки відбувалися послідовно і типово, натомість вказував, що все залежить від «особистості» що впливає на процес чи його здійснює, або від суспільних чи інших обставин в яких цей процес розвивається. Відомими українськими вченими, які розвивали теоретичний зміст принципу історизму були М.Ковалевський та С.Дністрянський. Авторами публікації, пропонується розглядати принцип історизму у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні, принцип історизму – це процес розуміння і трактування правових норм під впливом історичних, соціальних чи політичних факторів. У широкому розумінні – форма правового дослідження, яка розглядає процес прийняття правових рішень як продукт політичних, соціальних й історичних умов. **Наукова новизна.** Встановлено, що формування принципу історизму відбулося у середині XIX ст. і пов'язане з розвитком історичної школи права. Ключовими у процесі розуміння і застосування принципу історизму визначається об'єктивна апеляція до закономірних соціальних, політичних, економічних і навіть культурних процесів, які в конкретну історичну епоху впливали на право. Роль науковця в цьому процесі не повинна зводитися виключно до викладу матеріалу на підставі хронологічного підходу, так само, як і не варто асоціювати принцип історизму з принципом історизму. Встановлено, що в сучасній українській правничій науці спостерігається відхід від радянських ідеологем, які асоціювали принцип історизму з принципом партійності й надавали йому виняткових діалектичних рис. **Практична значимість.** Результати дослідження можуть бути використані у подальших історико-правових дослідженнях та теоретико-правових дослідженнях.

Ключові слова: історизм, принцип історизму, право, правова наука, методологія досліджень, принципи досліджень.

Liubomyr Ilyn

*PhD of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law of King Danylo University,
Ivano-Frankivsk, str. Heroes of Nikolaev 129A, Ukraine, 76018
e-mail: liubomyr.ilyn@ukd.edu.ua*

Oksana Kaleniuk

*PhD of legal sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law of King Danylo University,
35 Konovaltsia str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
e-mail: oksana.kaleniuk@ukd.edu.ua*

Maryna Havretska

*PhD of legal sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law of King Danylo University,
35 Konovaltsia str., Ivano-Frankivsk, Ukraine 76018
e-mail: maryna.havretska@ukd.edu.ua*

PRINCIPLE OF HISTORISM IN LAW AND LEGAL RESEARCH

Purpose. The purpose of the publication is to highlight the main approaches to understanding the meaning of historicism or the principle of historicism, as well as to determine its role in law in general and historical and legal research in particular. **Method.** The methodological basis of the study was a set of general scientific, special scientific and historical methods, as well as the principles of historicism and objectivity. **Results.** It is established that the dreamer of the classical concept of historicism was a German scientist of the XVIII century. F. Schlegel, who proposed to abandon the then established approach that all historical processes in a particular field of science took place consistently and typically, but pointed out that everything depends on the «personality» that influences the process or carries it out, or social or other circumstances in which this process develops. Well-known Ukrainian scholars who developed the theoretical content of the principle of historicism were M. Kovalevsky and S. Dnistriansky. The authors of the publication propose to consider the principle of historicism in a narrow and broad sense. In a narrow sense, the principle of historicism is the process of understanding and interpreting legal norms under the influence of historical, social or political factors. In a broad sense, it is a form of legal research that considers the process of legal decision-making as a product of political, social and historical conditions. **Scientific novelty.** It is established that the formation of the principle of historicism took place in the middle of the XIX century. and related to the development of the historical school of law. The key to the process of understanding and applying the principle of historicism is determined by the objective appeal to the natural social, political, economic and even cultural processes that influenced the law in a particular historical epoch. The role of the scientist in this process should not be limited to the presentation of material on the basis of a chronological approach, just as one should not associate the principle of historicism with the principle of historicism. It has been established that in modern Ukrainian legal science there is a departure from Soviet ideologues, who associated the principle of historicism with the principle of partisanship and gave it exceptional dialectical features. **Practical significance.** The results of the research can be used in further historical and legal research and theoretical and legal research.

Key words: historicism, the principle of historicism, law, legal science, research methodology, principles of research.

Постановка проблеми. Правова наука оперує широким інструментарієм методів та принципів наукового пізнання, які застосовуються як індивідуально, так і в комплексі. Це обумовлюється потребою об'єктивного висвітлення, подій, явищ, процесів і причинно-наслідкових зав'язків. Власне і саме право, з аксіологічної точки зору повинно керуватися виключно принципом об'єктивності. Окрім об'єктивності, одним із ключових принципів, що пронизує роботу правника і супроводжує усі правові дослідження є принцип історизму. Його утвердження і широке застосування у праві відбулося у XIX ст. і обумовлювалося поширенням позитивістських концепцій. В наш час, історизм на рівні з теорією пронизує кожен галузь права, адже вивчається не тільки історія розвитку держави, конституційного, кримінального чи цивільного права, а й трансформація основоположних норм права в контексті історії еволюції суспільства, людської свідомості.

З огляду на зазначене, науково обґрунтованою і актуальною видається потреба трактування змісту і характеристики способів застосування принципу історизму в праві загалом та правових дослідженнях зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою нашого дослідження стали праці таких українських та іноземних вчених, як М. Байтін, Дж. Балкін, С. Дністрянський, С. Ковалевський, О. Козинець, С. Левінсон, К. Менджул, П. Музиченко, С. Ромашкін, Ф. Садилов, С. Стельмах, О. Терзі та ін.

Постановка завдання. Метою публікації є висвітлення основних підходів до розуміння змісту поняття історизм чи принцип історизму, а також визначення його ролі в праві загалом та історико-правових дослідженнях зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи теоретичний зміст поняття «історизм» в наш час, слід вказати на ряд проблем. По-перше, українська наука, оперуючи поняттям історизм, принцип історизму, послуговуються радянськими ідеологемами й підходами до розуміння цих термінів. По-друге, не здійснюються пошуки нових підходів, не вивчається розуміння змісту історизму властиве для європейської чи американської наукової практики. Особливо яскраво ці дві проблеми проявляються саме в праві та правових дослідженнях. Так, в «Словнику української мови», «історизм» трактується, як «діалектичний принцип вивчення та оцінки предметів і явищ у їх історичному розвитку» [9]. Таке трактування тотожне до формаційного підходу й нівелює індивідуалізм. У контексті правових досліджень таке розуміння є недопустимим, адже окремі процеси та явища можуть не тільки розвиватися паралельно, а й повторюватися в різні історичні періоди.

Розкриваючи зміст і спосіб застосування принципу історизму, необхідно конкретизувати його теоретичне поняття, адже існують різноманітні підходи стосовно його інтерпретації й практики застосування українськими та іноземними вченими. Багатоманітність визначення історизму обумовлюється його міждисциплінарним впливом. Оскільки принцип історизму є похідним від історичної науки, то насамперед доцільно розглянути, як він виник.

Закономірно, що ще античні мислителі Платон і Геракліт в межах натурфілософії сформувавши ідею циклічності процесів і явищ що відбуваються [12, с. 253], але це не трактувалося власне, як історизм. Натомість, вперше практично застосованим принцип історизму був у християнському трактуванні світової історії, яка подавалася лінійно. У філософських вченнях французьких і німецьких мислителів історизм почав набувати типових ознак, його почали прив'язувати до суспільного розвитку, характеристики унікальних й індивідуальних особливостей розвитку народів, епох, культур, важливість конкретно-історичного контексту при дослідженні історичних епох тощо [12, с. 253]. Основоположником класичного поняття історизм був німецький вчений XVIII ст. Ф.Шлегель, який вивчав історію літератури і вказав, що її розвиток відбувався на підставі «індивідуальних змін в часі» [10]. Тобто, вчений пропонував відмовитися від усталеного на той час підходу, що усі історичні процеси в конкретній царині науки відбувалися послідовно і типово, натомість вказував, що все залежить від «особистості» що впливає на процес чи його здійснює, або від суспільних чи інших обставин в яких цей процес розвивається. Такі висновки були закономірні, адже саме на межі XVIII – XIX ст. дослідники починають відмовлятися від «лінійного» погляду на історію, вказуючи на її циклічність. Особливий вплив на зміст історизму здійснили представники марксизму, які надали йому виразного формаційного характеру, й відкинули індивідуальні підходи до розуміння окремих подій і явищ в історії. Паралельно із еволюцією змісту поняття

історизм, принцип історизму активно застосовується в праві. Саме в середині XIX ст. у зв'язку з поширенням і розвитком концепції відносності права.

Найбільший вплив історизм мав на формування історичної школи права, яка виникла в Німеччині на початку XIX ст. [4, с. 16]. Представники історичної школи права відстоювали ідею, що право це елемент соціального й економічного устрою суспільства, який розвивається і еволюціонує, а не простою сукупністю норм і правил [7, с. 97]. Ключовою думкою представників історичної школи права, є теза, що «немає єдиного, загальнолюдського права, у кожного народу є своє, властиве тільки йому право, як і своя мова» [4, с. 16]. Власне, ідея про необхідність вивчення історії права й дослідження пам'яток права для його кращого розуміння та трактування [1, с. 22]. Остання теза, на нашу думку актуальна і в наш час, адже право еволюціонувало й трансформувалося впродовж конкретних історичних етапів, але зберігало при цьому свою ціннісну складову. Так само важливо вивчати джерела права, які демонструють в який спосіб і як змінювалися конкретні норми права.

Власне наведені ідеї історичної школи права, лягли в основу самого принципу історизму. Завдяки цьому принципу можна виявити закономірності, особливості виникнення й розвитку держави і права; закономірності переходу від одного якісно визначеного ступеню розвитку держави і права до наступного; характер закономірностей трансформації елементів попереднього ступеня в наступний ступінь на новому етапі історичного розвитку [6]. При цьому, як слушно зауважує П.Музиченко, застосування принципу історизму не повинно зводитися до звичайного опису подій [6]. Таке формулювання обумовлюється тим, що апологетами історичної школи права було сформульовано ряд ідей, які в сучасних умовах є неприйнятними і не дозволяють ані об'єктивно послуговувалися правом, ані його вивчати. Так, представники згаданої наукової школи відстоювали ідею, що зміст права не важливий, важлива наявність права, при цьому його зміна відбувається виключно під впливом існуючих суспільних відносин [4, с. 17].

З огляду на зазначене, варто також розкрити еволюцію змісту й трактування самого принципу історизму, адже в українській правовій науці розуміння цього принципу відбувається під впливом встановлених в радянський період ідеологем. Ключовою із них було те, що принцип історизму розглядався виключно у взаємозв'язку з принципом партійності [5, с. 239]. Інший взаємозв'язок принципу історизму прослідковувався з діалектичним підходом. Як зауважує, І.Музика, «ця діалектика розкривається через зв'язок логічного й історичного, перервності й неперервності, минулого, сучасного та майбутнього, наступності і заперечення в суспільному розвитку» [5, с. 239].

Застосуванням принципу історизму викликає і ряд труднощів, оскільки правове дослідження вимагає залучення значного фактологічного матеріалу, але дозволяє при цьому «вивчати об'єкт у широкому історичному контексті, розкривати механізми і закономірності історичного процесу, показувати, як під впливом певних умов і факторів суспільного розвитку відбувається перевтілення одного якісного стану суспільства в інше» [5, с. 239]. Основною ж перевагою, який дає принцип історизму є та, що детальний аналіз особливостей суспільного розвитку, джерел права, способів і напрямків трансформації змісту самих правових норм, дозволяють змоделювати перспективи майбутнього розвитку й перспективи самого історичного процесу [8, с. 16-17].

Характерно, що в українській правовій науці є також відомі вчені, які належать до числа теоретиків принципу історизму. В цьому випадку варто звернути увагу на роботу М. Ковалевського та С. Дністрянського. Власне, М. Ковалевський, звернув увагу на те, що

країни та народи знаходяться на різних рівнях соціального, культурного, економічного і навіть політичного розвитку, а тому правники «не повинні обмежуватись констатуванням факту проходження різними народами одних і тих стадій розвитку» [5, с. 241]. Ця його теза вкотре доводить, що принцип історизму не зводиться до констатації історичних подій, фактів і явищ, а з іншого боку вказує на зв'язуючи роль норм права, які можуть об'єднати народи і держави, що знаходяться на різних рівнях розвитку. Також ця теза, звертає увагу на недопустимості розгляду права, як локального елемента, право окремої країни слід вивчати у світовому контексті [3, с. 21].

Принцип історизму чітко прослідковується також і в теорії суспільних зв'язків С. Дністрянського. Дослідник, зокрема вказав, що «в епіцентрі всього, зокрема, теорії права, мають бути генетичні основи соціальних зв'язків, в основі яких лежать економічні чинники. Постійні потреби людей, які живуть у суспільстві, заставляють їх до спільного життя з іншими. Так, творяться суспільні зв'язки, які виходять перш за все із самого суспільства» [2, с. 9]. На підставі цього С. Дністрянський дійшов висновку, що «право – це суспільний порядок соціального зв'язку» [5, с. 241]. Ця теза стала ключовою для поділу права на приватне і публічне.

Важливим аспектом при вивченні принципу історизму є недопущення його асоціації з принципом історизму. Останній є надзвичайно популярним серед іноземних дослідників, зокрема американських, і вони активно його використовують вивчаючи норми кримінального та цивільного права. Важливість недопущення подібної асоціації обумовлюється тим, що історизм послуговується ідеєю «розумної необхідності», коли відбувається формальне виправдання зла і насильства як дієвих знарядь прогресу [6]. Так само принцип історизму нівелює втрачені й нереалізовані можливості, а сучасне трактується як повна істина минулого [6]. Власне, трактування сучасного, як істини минулого це основоположна ідеологема, що відрізняє історизм від історизму. Останній, не ідеологізує минуле, а розглядає його як окремий етап у процесі становлення й еволюції права.

Загалом, можна констатувати, що принцип історизму дозволяє визначити, що є доброю чи поганою правовою нормою, яка не фіксована, а змінюються з часом у відповідності до зміни соціальних, політичних та історичних умов. Взаємопроникнення правових норм та історичних обставин постійно змінює межі того, що люди трактують, як найкращим чи найгірше. Особливо чітко це прослідковується саме в праві, адже хоч і закон повинен задовольняти і захищати інтереси усіх громадян, багато-хто не погоджується з окремими нормами, а інколи ці норми просто не відповідають вимогам часу [13].

Отже, поняття історизму є багатограним і його можна розглядати у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні, принцип історизму – це процес розуміння і трактування правових норм під впливом історичних, соціальних чи політичних факторів. У широкому розумінні – форма правового дослідження, яка розглядає процес прийняття правових рішень як продукт політичних, соціальних й історичних умов. Правники можуть і повинні критикувати правові дії як минулого, так і сьогодення, а не об'єктивно і неупереджено. Але не можуть піддавати критиці суспільні, історичні чи інші обставини, які впливали на процес правотворення чи розвитку державності, з історичної точки зору вони були закономірними.

Висновки. У процесі наукового дослідження застосовується широкий набір методів і принципів наукового пізнання. Такий інструментарій дозволяє об'єктивно розкрити правові явища та процеси, показати їх динаміку й еволюцію. Власне динаміка й еволюція

в історико-правових дослідження прослідковується на підставі застосування принципу історизму.

Формування принципу історизму відбулося у середині XIX ст. і пов'язане з розвитком історичної школи права. При цьому, ключовими у процесі розуміння і застосування принципу історизму має стати об'єктивна апеляція до закономірних соціальних, політичних, економічних і навіть культурних процесів, які в конкретну історичну епоху впливали на право. Роль науковця в цьому процесі не повинна зводитися виключно до викладу матеріалу на підставі хронологічного підходу, так само, як і не варто асоціювати принцип історизму з принципом історизму.

В сучасній українській правничій науці спостерігається відхід від радянських ідеологем, які асоціювали принцип історизму з принципом партійності й надавали йому виняткових діалектичних рис.

Список використаних джерел

1. Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). Саратов: СГАП, 2001. 416 с.
2. Дністрянський С. С. Загальна наука права і політики. Прага: Державна друкарня у Празі, 1923. Т. 1. 400 с.
3. Ковалевский М. М. Историко-сравнительный метод в юриспруденции и приемы изучения истории права. Москва: Типография Ф. Б. Миллера, 1880. 74 с.
4. Козинець О., Менджул К., Історична школа права: загальна характеристика і представники. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2020. № 1. С. 15-18.
5. Музика І. В. Принцип історизму у царині досліджень вітчизняної соціології права кінця XIX – початку XX століття. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 239–243.
6. Музиченко П. П. Історія держави і права України. К., 2000. 264 с.
7. Ромашкін С.В. Ідеї історичної школи права в становленні юридичної герменевтики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 97–102.
8. Садыков Ф. Б. Единство принципов историзма и партийности в науке. *Принцип историзма в науке. Межвузовский научный сборник*. Уфа: Изд-во Башкирского ун-та, 1985. С. 3-17.
9. Словник української мови. URL: <https://cutt.ly/fJbUBaL>.
10. Стельмах С.П. Історизм. *Енциклопедія історії України*: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.: URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Istoryzm>
11. Терзі О. С., Аракелян Г. А. Формування історичної школи права. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. № 3. С. 28-31.
12. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
13. Balkin J., Levinson S. Legal Historicism and Legal Academics: The Roles of Law Professors in the Wake of Bush v. Gore. URL: <https://jackbalkin.yale.edu/sites/default/files/files/legalhist.pdf>.

References

1. Bajtin, M.I. (2001). *Sushhnost' prava (Sovremennoe normativnoe pravoponimanie na grani dvuh vekov)* [The essence of law (Modern normative legal understanding on the verge of two centuries)]. Saratov: SGAP, 416 p. (in Ukrainian)

2. Dnistrianskyi, S. S. (1923). *Zahalna nauka prava i polityky* [General science of law and politics]. (Vol. 1). Praha: Derzhavna drukarnia u Prazi, 400 p. (in Ukrainian)
3. Kovalevskij, M. M. (1880). *Istoriko-sravnitel'nyj metod v jurisprudencii i priemy izuchenija istorii prava* [Historical-comparative method in jurisprudence and methods of studying the history of law]. Moskva: Tipografija F. B. Millera, 74 p. (in Russian)
4. Kozynets, O., Mendzhul, K. (2020). *Istorychna shkola prava: zahalna kharakterystyka i predstavnyky* [Historical school of law: general characteristics and representatives]. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 1, pp. 15-18. (in Ukrainian)
5. Muzyka, I. V. (2012). *Pryntsyp istoryzmu u tsaryni doslidzhen vitchyznianoї sotsiologii prava kintsia XIX – pochatku XX stolittia* [The principle of historicism in the field of research of domestic sociology of law of the late nineteenth - early twentieth century]. *Almanakh prava*, 3, pp. 239–243. (in Ukrainian)
6. Muzychenko, P. P. (2000). *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy* [History of the state and law of Ukraine]. K., 264 p. (in Ukrainian)
7. Romashkin, S. V. (2009). *Idei istorychnoi shkoly prava v stanovlenni yurydychnoi hermenevtyky* [Ideas of the historical school of law in the formation of legal hermeneutics]. *Aktualni problemy derzhavy i prava* [Current issues of state and law], 50, pp. 97–102. (in Ukrainian)
8. Sadykov, F. B. (1985). *Edinstvo principov istorizma i partijnosti v nauke* [The unity of the principles of historicism and partisanship in science]. *Princip istorizma v nauke. Mezhevuzovskij nauchnyj sbornik*. Ufa: Izd-vo Bashkirskogo un-ta, pp. 3-17. (in Russian)
9. *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Glossary of Ukrainian language]. Retrived from: <https://cutt.ly/fJbUBaL>. (in Ukrainian)
10. Stelmakh, S. P. (2005). *Istoryzm* [Historicism]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of History of Ukraine]: Vol. 3: E-Y / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: V-vo «Naukova dumka», 672 p. Retrived from: <http://www.history.org.ua/?termin=Istoryzm> (in Ukrainian)
11. Terzi, O. S., Arakelian, H. A. (2012). *Formuvannia istorychnoi shkoly prava* [Formation of the historical school of law]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*, 3, pp. 28-31. (in Ukrainian)
12. Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychniy slovnnyk: entsyklopedyia* [Philosophical encyclopedic dictionary: encyclopedia] / NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H. S. Skovorody. Kyiv: Abrys, 742 p. (in Ukrainian)
13. Balkin, J., Levinson, S. *Legal Historicism and Legal Academics: The Roles of Law Professors in the Wake of Bush v. Gore*. Retrived from: <https://jackbalkin.yale.edu/sites/default/files/files/legalhist.pdf>. (in English)

Стаття: надійшла до редакції 03.05.2022
прийнята до друку 16.05.2022
The article: is received 03.05.2022
is accepted 16.05.2022

Бібліографія: Лін Л. М., Каленюк О. М., Гаврецька М. Й. Принцип історизму в праві та правових дослідженнях. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2022. Вип. 13 (25). С. 54-60. DOI: 10.33098/2078-6670.2022.13.25.54-60.

